

te, Sedat Hakkı Eldem plan özellikleri-ne dayanarak III. Ahmed devrine (1703-1730) veya biraz daha öncesine ait ola-bileceğini ileri sürmektedir. Tophane Mü-şiri Rodosîzâde Damad Fethi Ahmed Pa-şa yapıyı II. Mahmud devrinin sonların-da (1835-1840 arası) İsmet Bey adında bir şahıstan satın alarak esaslı bir ona-rımdan geçirmiştir; bu tarihten itibaren onun adıyla anılan yalı halen aynı soy-dan gelen kişilerin mülkiyetindedir. Bu onarım sırasında eski plana büyük ölçü-de sadık kalındığı, ancak mimari ayrıntı-ların, süsleme programının ve özellikle geleneksel pencere düzeninin devrin zevkine hâkim olan empire üslûbu çer-çevesinde yenilediği anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda yalının güneyine harem dai-resi olarak kullanılmak üzere ikinci bir bina inşa ettirilmiş ve bahçenin doğu-sundaki istinat duvarına paralel (kuzey-güney doğrultusunda) gelişen uzun bir koridorla diğerine bağlanıp koridorun önüne de (batı yönünde) harem bahçe-sine bakan küçük bir köşk yaptırılmış-tır. Aslında harem ve selâmlık bölümleri-ni içermesine rağmen bu tarihten iti-baren yalnız selâmlık vazifesi gören es-ki (bugünkü) yalının arkasında, selâmlık bahçesinin ve sandal limanının gerisine düşen yerde bağımsız bir mutfak bina-sı bulunuyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında harem binası, küçük köşk ve mut-fak yangınlar sonucunda ortadan kalk-mış, asıl yalı ise en önemlileri 1927-1928, 1948 ve 1959-1960 yıllarında gerçek-leştirilen çeşitli onarımlar sayesinde sağ-lam biçimde günümüze ulaşmıştır.

İki katlı ahşap binada Türk sivil mi-marisinin geleneksel plan çözümlerin-den olan iç sofalı şemanın değişik bir şekli uygulanmış, gerek zemin katta ge-rekse üst katta yer alan mekânlar, yalı-nın merkezinde Boğaziçi'ne paralel geli-şen birbirine bitişik iki sofanın kara ve deniz taraflarına dizilmiştir. Söz konusu

plan, İstanbul'da ve özellikle Boğaziçi ya-lılarında öteden beri uygulanan, merke-zî sofası kıyıya dik, önü denize, arkası gerideki koruluğa açılan "karniyarık" adlı planın sofa eksenî 90° çevrilmiş bir tü-rü olarak da yorumlanabilir.

Zemin katın kuzey cephesindeki ana kapıdan dikdörtgen planlı büyük selâm-lık sofasına girilir. Mermer selsebiller-le donatılmış olan bu sofanın yanlarına farklı boyutlarda odalar sıralanmıştır; gerisinde ise (güneyinde) daha ufak bo-yutlu harem sofası yer almakta, bağım-sız girişe sahip bu küçük sofanın kara (doğu) tarafında da yalının hamamı ile bağlantılı soğukluk (cemekeân) niteliğin-de bir oda bulunmaktadır. Ana kapının ardındaki sahanlıktan başlayan çift kol-lu merdiven selâmlığın üst kattaki so-fasına ulaşır; ayrıca harem sofasından da üst kata çıkan tek kollu bir merdiven mevcuttur. Yalının üst katında yine ze-min kattaki plan düzeninin tekrar edil-diği görülür. Ancak deniz yönündeki oda-lardan üçü, kavisli eliböğründelerin ta-şıdığı çıkıntılarla genişletilmiş, kuzey yö-nündeki iki oda da cepheden ileriye doğ-ru taşınarak ahşap dikmelere oturtul-muştur. Söz konusu dikmelerin bastığı setlerin zemini "rodoskârî" denilen, si-yah ve beyaz çakıllarla meydana getiril-miş bir bezeme ile kaplıdır; aynı beze-meye hamama geçit veren mekânın ze-mininde de rastlanmaktadır. Çoğu dik-dörtgen olan pencerelerin sıralandığı, çıkımların hareketlendirdiği cephelerde herhangi bir bezeme yoktur. Ana kapı-nın üzerinde ve yanlarında yer alıp iki kat boyunca yükselerek merdiveni ay-dınlatan yuvarlak kemerli üç adet devâ-sâ pencere dikkat çeker. İç mekânlarda çoğunlukla empire üslûbuna bağlanan tavan bezemelerinin bulunduğu, sofa-larla odaların devrin modasına uygun mefruşat ve kıymetli eşya ile döşendiği görülmektedir.

Ortadan kalkan harem binası da iki katlı ve ahşaptı. Eldeki bilgilere göre burada asıl yalıdan farklı olarak yapı kitlesi derinliğine gelişmekte ve Türk sivil mimarisinin en eski tasarım şema-sını teşkil eden merkezî sofalı-dört ey-vanlı divanhâne planı sergilenmekteydi. Üst katta tasarlanan beyzî planlı mer-kezî sofa, Batı kaynaklı barok etkilere bağlanan ve ilk örneklerine III. Selim dev-rinde rastlanan bir modanın ürünüdür. Gerçek anlamda karniyarık planının uy-gulandığı katlarda, sofanın merkezinde keşişen eksenler üzerine dört adet ey-

van oturtularak daha derin tutulan do-ğu eyvanına merdiven yerleştirilmiş, di-ğerleri ise sedirlerle donatılmıştı. Yalı-nın kuzey ve güney kanatları, sofanın ortasından geçen doğu-batı eksenine göre simetrik biçimde tasarlanmış, ey-vanların arasında kalan köşelere, bina-nın yan cephelerinde ve deniz cephesin-de taşkınlık yapan yüklüklü odalar yer-leştirilmişti. Bu yapıda da cepheler son derecede sade görünümü idi ve denize bakan eyvanların pencereleri yuvarlak kemerli, ötekiler dikdörtgen açıklıklı ola-rak tasarlanmıştı.

Yalı halkının "uzun yol" dediği harem ve selâmlık binalarını birbirine bağlayan koridor asıl yalının güneydoğu köşesin-deki hamamın yanından başlamakta, Paşalimanı caddesi boyunca uzanan istinat duvarını izledikten sonra harem binasının arka (doğu) cephesine saplan-maktaydı. Koridorun, harem bahçesine bakan batı duvarı bir dizi dikdörtgen pencere ile donatılmıştı. Bu duvara biti-şen köşk ortadaki çıkma teşkil eden üç adadan ibaretti ve harem bahçesine da-hil selsebilleri bir setin üzerinde yükselen ahşap dikmelere oturuyordu. Eskiden deniz yönünden sağır bir duvarla sınır-landırılmış olan harem bahçesinde, bu selsebilleri setin eksenine rastlayan orta-sı fiskiyeli büyük bir havuz, havuzun çev-resinde de geometrik taksimatlı çiçek tarhları yer almaktadır; yine deniz yö-nünde pencereli bir duvarın kuşattığı selâmlık bahçesinde de diğerlerine ben-zer çiçek tarhları görülür. Yalının arka-sındaki Kuzguncuk sırtlarına tırmanan büyük koru ise günümüzde belediye ta-rafindan Fethi Paşa Korusu adıyla hal-ka açık bir dinlenme alanı haline getiril-miştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 198; a.mlf., *Boğaziçi Yalıla-rı-Anadolu Yakası*, İstanbul 1994, II, 233-245; Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Fethiahmetpaşa Yalı-sı", *İst.A*, X, 5709-5711; Cengiz Bektaş, "Fethi Ahmed Paşa Yalısı", *Dünden Bugüne İstan-bul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, III, 299.

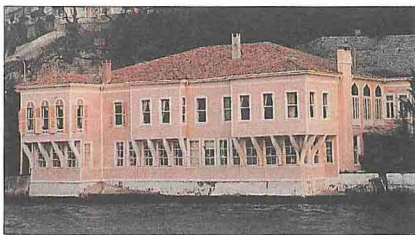
M. BAHÂ TANMAN

FETHİYE CAMİİ

Yunanistan'ın başşehri Atina'da
Türk döneminden kalma cami.

Caminin yapım tarihini açık olarak gösteren bir belge yoktur. Sadece 1206 (1791-92) tarihli bir tamir hüccetinden anıldığı öğrenilmektedir (BA, nr. 2362).

Fethi Ahmed Paşa Yalısı - Kuzguncuk / İstanbul

Bu hüccet ayrıca caminin Fâti̇h Sultan Mehmed vakfından olduğunu da bildirir. Evliya Çelebi 1078'de (1667-68) uğradığı Atina'da bir Fethiye (veya Fâti̇h) Camii'nden bahsetmez; aşağı şehirde Eskicami, "kâgîr bina kubbeli, metîn ve ma'mur câmi-i pür-nûr" olan Bey Camii ile Hacı Ali Camii'nin adlarını verir ve bu üç caminin kâgîr kubbeli ve kiremit örtülü olduğunu belirtir. Atina 1687'de Venedikliler tarafından işgal edildiğinde bu camilerin kiliseye çevrildiği söylenmektedir. Çünkü bu yıllarda Atina'nın 3000 kadar olan Türk halkı Anadolu'ya göç etmiştir.

Atina geri alınıp Türkler tarafından tekrar iskân edildiğinde eski vakıf eserleri ihya edilmiş ve yenileri de yapılmıştır. Bu bakımdan Fethiye Camii'nin bu sırada ihya edilen eski camilerden biri olabileceğini düşünmek mümkündür. Mora ihtilâli sonunda Atina Yunanlılar'ın hücumuna uğradığında camilerin bulunduğu aşağı şehir de işgal edilmişti. Şehir böylece bir defa daha el değiştirdikten sonra 24 Mayıs 1833'te kesin olarak Yunanlılar'a teslim edilince buradaki Türk idaresi sona ermiştir. Atina Türk hâkimiyetinden çıktıktan az sonra buraya gelen Th. du Moncel ile A. Chénard'ın yayımladıkları resimli kitaplarda Fethiye Camii'nin o yıllardaki görünümü ile gravürleri yer almıştır. Ancak bu yıllarda sahipsiz kalan cami, uzun yıllar bir askerî binanın içinde harap bir depo olarak durmuştur. Fakat eski Agora'nın yeri üzerinde bulunduğu için burada arkeolojik kazılar yapıldığında iyice meydana çıkmış, hatta ilkçağ agorasının çevresini bütünüyle açmak için Fethiye Camii'nin de yıkılıp kaldırılması istenmiştir. Bazı tartışmalardan sonra caminin

yıkılmasından vazgeçilerek küçük çapta tamir edilip Yunanlılar'la o yıllarda sıkı dostluk içinde olan Mısır hükûmetine verilmesi de düşünülmüştür.

Fethiye Camii moloz taşlarla itinasız biçimde inşa edilmiştir. Önünde, iki yanı duvarlarla kapalı beş bölümlü kubbeli bir son cemaat yeri vardır. Sonradan eklenmiş hissini veren bu son cemaat yerinin kemerleri Türk sanatında XVIII. yüzyılda kullanılan biçimde yarım yuvarlaktır. Buradaki mermer sütunların başlıkları herhangi bir üslûba bağlanamaz. Giriş duvarının ortasındaki kapı kemeri çok sadedir. Bu duvarda tuğla kemerli altta dört, üstte beş pencere vardır. Pencere aralarında ise bir çift dış mihrap bulunur (Ayverdi'nin planında bunlar eksiktir). Cami harimi kare biçiminde olup içten 13 m. kadardır. Ortada dört mermer sütun kemerleri taşır. Yaklaşık 6 m. çapındaki basık kubbesi kesme taş sekizgen bir kasağa oturur ve dört taraftan dört yarım kubbe ile desteklenmiştir. Köşelerde de dört küçük kubbe vardır. Ortadaki sütunların başlıkları Türk sanatıyla ilgili değildir. Bunların gövdeleri ince uzun bir dizi yaprak halindedir. Harim yan cephelerde altı üstü sekiz, kible cephesinde ise dört pencereden ışık alır.

Duvarların en üst kenarında kirpi saçaklar dolaşır. Kubbe, yarım kubbe, küçük köşe kubbeleri ve son cemaat yeri kiremit örtülüdür. Caminin sağ tarafında ve ayrı olan minarenin yalnız kare temeliyle birkaç basamağı kalmıştır.

Fethiye Camii, duvar örgülerinin itinasız oluşuna karşılık mimarisi bakımından önemlidir. Burada dört taraftan yarım kubbelerle desteklenmiş bir ana kubbe sisteminin uygulandığı görülür.

İstanbul'da bazı büyük selâtin camilerinde örnekleri bulunan bu sistemin, eğer Fethiye Camii bütünüyle Fâti̇h Sultan Mehmed dönemine aitse Türk mimarlık tarihi bakımından önemi büyüktür. Ancak bu hususta kesin bir şey söylemek henüz mümkün değildir. Ayrıca binanın, eseri yeteri kadar tanımayan biri tarafından restore edilmiş olması da bazı izleri yok etmiştir. Caminin Venedik işgalinden sonra yapılmış olabileceği de göz önünde tutulmalıdır (ayrıca bk. ATINA [Atina'da Türk Mimari Eserleri]).

BİBLİYOGRAFYA :

Th. du Moncel, *De Venise à Constantinople à travers la Grèce*, Paris 1846, rs. 15; A. Chénard, *Voyage pittoresque en Grèce et dans le Levant fait en 1843-44*, Lyon 1849, I, rs. XXVII; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III-IV*, s. 49-55, 183-184, rs. 4-13; A. Xyngopoulos, "Tourkika Mnemeia", *Eupetherion ton mnemeion tes Hellados*, Atina 1929, s. 116-117; A. Orlandos, "Mesaionika mnemeia...", a.e. (1933), s. 229-230; A. Philadelphos, "Une mosquée dans l'Agora d'Athènes", *TTOK Belleteni*, V/11-55 (1934), s. 27-30; Süheyl Ünver, "Fatih Sultan Mehmed II'nin Rumeli'deki Eserleri", *Tarih Dünyası*, I/9, İstanbul 1950, s. 385; Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", *TM*, I (1954), s. 161-163, rs. 7-8.

SEMÂVİ EYİCE

FETHİYE CAMİİ

Batı Yunanistan'da
İnebahtı kasabasında
XVI. yüzyıla ait cami.

Günümüzde Navpaktos adını alan, Batılılar'ın Lepante (Lepanto) dedikleri, Türk dönemindeki adı İnebahtı olan kasabada II. Bayezid vakfı olarak yapılmıştır. Evliya Çelebi, 905'te (1499-1500) II. Bayezid zamanında fethedilen İnebahtı'da 1081 (1670) yılında sekiz cami ve on bir mescid bulunduğunu, bunlardan Bâyezîd-i Velî'nin yaptırdığına Fethiye Camii denildiğini bildirir. Bayezid'in ikinci camii ise kale içinde bulunuyordu.

Yunan ihtilâli ile kaybedilen İnebahtı'da Fethiye Camii bugüne kadar ayakta kalabilmiştir. Limanda girişi kontrol eden yarım ay şeklindeki iki çıkıntıdan doğudakinin üstünde inşa edilmiş olan bu küçük cami Semavi Eyice tarafından yirmi yıl kadar önce ziyaret edilmişti. İnebahtı'nın Osmanlı döneminden kalan izlerine dair bir çalışma yapan Yunanlı mimar A. Petronotis bir makalesinde Fethiye Camii hakkında açıklamalarla birlikte bazı resim ve rölöveler yayımlamıştır.

Atina'daki Fethiye Camii ve caminin XIX. yüzyıl ortalarına doğru çizilmiş bir gravürü (Th. du Moncel, rs. 15)

